

Waarom Lange Frans 'ochtond' zegt

De onbeklemtoonde e die een o wordt

Lange Frans, Nico Dijkshoorn, Robert ten Brink: bekende Nederlanders zeggen opvallend vaak 'lopon' in plaats van 'lopen', en 'praton' in plaats van 'praten'. Hoe komt dat?

Laura van Eerten

Bij rapper Lange Frans is een merkwaardig uitspraakverschijnsel te horen: hij spreekt de stomme *e* in het woord *ochtend* uit als een *o*, het wordt bij hem 'ochtond'. In het nummer 'Zinloos' is bijvoorbeeld duidelijk te horen hoe hij *ochtend* laat rijmen op *opstond*:

Hij kreeg een klap voor z'n kop hij keek niet om en hield z'n mond
Tot ie de volgende ochtond met hersenletsel opstond.

Lange Frans is niet de enige die dit doet. Ook andere bekende Nederlanders als Robert ten Brink en Nico Dijkshoorn kunnen er wat van. En niet te vergeten sportjournalist Frits Barend ('Barond').

■ MAKKELIJKSTE WEG

Deze typische uitspraak valt veel mensen op. Op een internetforum is bijvoorbeeld te lezen: "Als Lange Frans praat eindigt ieder woord op *-on*", en: "En dan hebben we nog mensen als Robert ten Brink, die de *e* uitspreken als 'o'. Ik vind dat ontzettend vervelend om te horen!", en: "Op zaterdagochtend gaat Nico Dijkshoorn ontzettend vroeg naar de Albert Cuyp om voor één achtonnegontig een enerverend pond peron te verslindon. Daar schrijft hij vervolgens een ontzettend mooi gedicht over, dat dan weer wel." Het lijkt alsof het steeds vaker wordt opgemerkt, en in het bijzonder bij mannen in de media die afkomstig zijn uit de regio Noord-Holland. Waarom is het eigenlijk raar dat de stomme *e* in een *o* verandert? De stom-

me *e*, in de taalkunde ook wel 'sjwa' genoemd, is de eenvoudigste klinker om uit te spreken. Je hoeft alleen maar je mond open te doen door je onderkaak te laten zakken, en geluid te maken. In spreektaal worden onbeklemtoonde klinkers of combinaties van klinkers vaak uitgesproken als een sjwa. Bij veel mensen klinkt het woord *makkelijk* als 'makkelek'. Sprekers kiezen dus de eenvoudigste weg. Voor het uitspreken van alle andere klinkers, zoals de *o*, zijn er tal van spieren nodig.

Toch zijn er woorden waarin we allemaal die op zich makkelijke sjwa veranderen in een lastiger uit te spreken klank. Denk maar eens aan *hagel* en *ketel*. Het is bijna onmogelijk om daarin

de sjwa níet te vervormen tot iets wat op een *o* lijkt. Dat komt door de manier waarop we de *l* uitspreken. In het Nederlands kennen we twee variaties van de *l*: een lichte *l*, die voorkomt aan het begin van een woord, en een donkere *l*, aan het einde. Vergelijk die twee variaties maar eens in de uitspraak van bijvoorbeeld *lepel*. Die donkere *l* zorgt ervoor dat de sjwa ervóór klinkt als een *o*. Iets vergelijkbaars lijkt aan de hand te zijn met de *n* aan het slot van woorden: bij Lange Frans leidt die tot 'ochtond'.

■ ALLEEN VOOR DE N

Het Corpus Gesproken Nederlands (CGN) is een goede bron om het ver-

schijnsel eens nader onder de loep te nemen. Het CGN is een grote database die bestaat uit 30.000 Nederlandse spraakfragmenten. Er zijn opnames gemaakt van allerlei spreek situaties, zoals radio- en tv-uitzendingen, publieke debatten en privégesprekken over de telefoon. Naast tv-persoonlijkheden, zoals presentatoren, zijn er ook 'gewone mensen' te horen, bijvoorbeeld studenten en

openbaar. Maar het is ook weer niet zo dat alléén presentatoren en sprekers in het openbaar 'ochtond' zeggen. In het CGN zijn genoeg voorbeelden te vinden van informele telefoongesprekken waarin sprekers de sjwa vervormen. Maar het blijkt in privé situaties vaak lastiger te horen: er is wel iets met de uitspraak van de sjwa aan de hand, maar het klinkt niet als een overtuigende *o*. In

In Weekend miljonairs vliegen de 'duizonden' je om de oren.

verpleegkundigen. Het CGN kan daarom op een aantal punten inzicht bieden in het verschijnsel dat een sjwa een *o* wordt: in welke woorden komt het voor, bij welke sprekers en in wat voor situaties?

Ochtend, *vervelend*, *ontzettend*, *negen-tig* – het zijn allemaal woorden waarin Nico Dijkshoorn de *e* als een *o* uitspreekt. Of kan 'bezom' soms ook? In het CGN kwam deze uitspraak in ieder geval niet voor. De vervorming is er alleen als er een *n* achter de sjwa komt, en blijkt zelfs nog beter te horen te zijn als er nog een *d* of een *t* achter staat, zoals in *ochtend* dus. Het is ook wel te begrijpen waarom dat zo is. Vaak wordt een *n* helemaal niet uitgesproken, bijvoorbeeld in *geven*, dat meestal klinkt als 'gevu'. Maar als er achter de *n* een *t* of een *d* staat, ontkom je er niet aan om die *n* ook werkelijk uit te spreken. Een *n* met een *d* of een *t* erachter is dus bij uitstek de veroorzaker van de *o* op de plaats van de sjwa.

■ OVERDRIJVEN

Typisch voor sprekers in het openbaar is dat ze de *n*'en aan het einde van een lettergreep heel duidelijk uitspreken. Presentatoren willen extra gearticuleerd praten, en hebben dan zelfs de neiging een beetje te overdrijven, ook als het om andere klanken dan die *n* gaat. Vaak verbeteren ze woorden ook ten onrechte. Ze zeggen bijvoorbeeld *pakje-aan* in plaats van het correcte *pakje-an*. Door die overdreven uitspraak zijn de vervormde sjwa's ook duidelijker te horen. In het CGN zijn hier mooie voorbeelden van te vinden. Zo is er een Kamerlid in een parlementair debat dat zijn betoog steeds nadrukkelijk begint met "overwogonde".

Het is dus niet zo verwonderlijk dat het verschijnsel vooral opvalt bij bekende Nederlanders, die immers vooral bekend zijn van hun optredens in het

het tv-programma *Who's Next* wordt Robert ten Brink bij hem thuis geïnterviewd. Zijn vervormde sjwa's zijn in dit programma nauwelijks hoorbaar, in tegenstelling tot in zijn eigen programma *Weekend miljonairs*, waarin de 'duizonden' je om de oren vliegen. In publieke situaties, zoals in radio- en tv-studio's, komt die uitspraak kennelijk duidelijker naar voren.

■ MANNEN VERSUS VROUWEN

Doordat de uitspraak van mensen als Lange Frans, Nico Dijkshoorn en Robert ten Brink vaak aangehaald wordt, lijken het vooral mannen te zijn die de sjwa vervormen. Maar ook dat klopt niet. In het CGN zijn er in verhouding evenveel mannen als vrouwen die 'ochtond' zeggen. Toch is er wel een verschil op te merken: de vervorming is bij mannen vaak duidelijker te horen dan bij vrouwen. Net zoals in privé situaties bij mannen lijkt er bij vrouwen vaak wel iets met de sjwa aan de hand te zijn, maar ze maken over het algemeen een minder overtuigende *o* van de sjwa dan mannen.

Verschillende factoren kunnen dus bijdragen aan het feit dat Lange Frans 'ochtond' zegt in plaats van 'ochtend'. Ten eerste is het woord zelf uitermate geschikt om de sjwa te vervormen, doordat het eindigt op een *n*. En de vervorming wordt nog onontkoombaar door de erop volgende *d*. Ten tweede is het woord onderdeel van een songtekst, gezongen voor publiek. Daarom is de rapper sneller geneigd zijn uitspraak aan te zetten, om niet te zeggen te overdrijven. Maar of Lange Frans hier allemaal over nadacht toen hij het nummer 'Zinloos' schreef? Vast niet. Want *ochtond* rijmt gewoon ontzettend lekker op *opstond*.

Het Corpus Gesproken Nederlands is te vinden bij de TST-Centrale: www.inl.nl/tst-centrale.

A. Test uw spellingkennis

- a. cappuccino
b. cappucino
c. capuccino
- a. goulashcroquette
b. goulashkroket
c. goulascroquet
- a. papier mâché
b. papier-maché
c. papiermachee
- a. uberhaupt
b. überhaupt
c. überhaupt
- a. Vietnamesee loempia
b. vietnamese loempia
c. Vietnamese loempia

B. Vergroot uw woordenschat

- anterieur*
a. ouderwets
b. uiterlijk
c. voorafgaand
- frequenteren*
a. openenvolgen
b. vaak bezoeken
c. vermenigvuldigen
- rins*
a. klevorig
b. lichtelijk zuur
c. zoet
- snebbig*
a. babbelend
b. mager
c. vinnig

C. Zoek de fouten

- Het lijkt geen twijfel dat de criticus die Cornelia's pasverschenen, zo gelouwerde korte verhalenbundel nu bekritiseerd, zelf van humor gespeend is.
- Waar Cornelia's verhalen licht absurdistische zelfspot afwisselt met originele woordspelingen, zijn zijn kunstcritieken geladeerd met zure oneliners en onverkwikkelijke scheldkanonades.

D. Extra

Uit angst om de *z* ten onrechte als een *s* uit te spreken ('de son in de see sien sakken') vertonen sommige Nederlanders de neiging om alle *s*'en en *c*'s uit te spreken als een *z* ('mazzaal', 'prinzipe', 'segment', 'zentraal station'). Hoe heet dit verschijnsel?

De antwoorden vindt u op bladzijde 31 van dit nummer.